

**DEFENSA DEL PATRIMONI
I DEFENSA DE LA PÀTRIA:
ENRIC PALOS I NAVARRO
I LA GUERRA DEL FRANCÉS**

Joan Antoni Millón

Exordi: vida i obra de Palos i Navarro

Enric Palos i Navarro va nèixer en la vila de Morvedre el dia 15 de juliol de 1749. Així doncs, enguany, 2024, es compleix el 275 aniversari de la seua naixença. El seu pare fou Joaquim Palos, metge (ofici de medicina que també va ostentar el seu avi), i la seua mare, Rosa Navarro. Pel testament de Palos, amb data de 6 de juny de 1808, que es troba al Llibre de Protocols de Marià Ríos —dipositat hui en l'Arxiu del Regne de València—, sabem que va tindre —almneys— una germana, ja que Palos deixa unes terres que té a la partida de l'Arrif a la seua neboda carnal Josepa Ros i Palos. També pel testimoni del retor de Morvedre Josep Català, a la seua carta dirigida a Pérez Bayer en 1786, que es troba a un Expedient de l'Arxiu Històric Nacional, sabem que tenia —almenys— dos tios materns, l'un sacerdot beneficiat del clergat de Morvedre, d'edat de 79 anys i l'altre solter, llaurador de 70 anys.

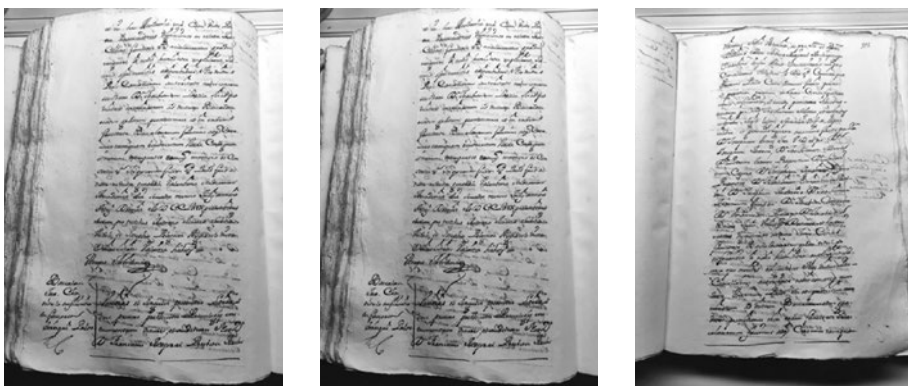
Probablement va fer el seu primer ensenyament a l'escola dels franciscans —segons apuntà en Santiago Bru— per a passar després a la Universitat i obtindre el 2 de juliol de 1769 el títol de Batxiller en Lleis i, més tard, el de Doctor en dret. Dos anys més avant es casaria amb Tomasa

Testament d'Enric Palos (Arxiu del Regne de València).

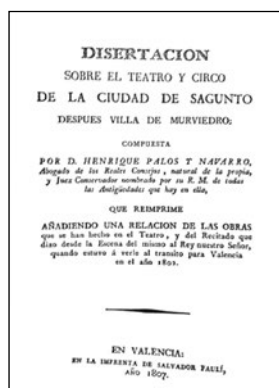
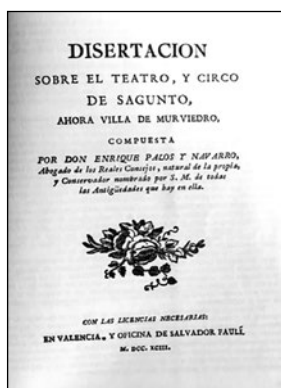
Carta del rector Josep Català (Arxiu històric nacional).

Títol de Batxiller en Lleis (Arxiu històric Universitat València).

Pañego, amb la qual no va tindre fills. La seua vida professional comença molt prompte, ja que ho vegem aparéixer en un plet de 1773, quan comptava tan sols vint-i-dos anys. Encara que el plet més important en la seua vida, i probablement en la de la vila del Morvedre d'aleshores, va ser el que va abastar els anys de 70 a 76, en el qual es van enfrontar els pobles de les Baronies a la vila de Morvedre pel problema de les aigües del riu Palància per al reg. Una conseqüència per a Palos en este plet —en el qual també van participar els advocats saguntins Marià Bono i Josep Galmés— va ser el seu arrest i empresonament. També hi haurà altres casos judicials en els quals Palos participarà, com aquell pel qual els veïns de Morvedre van reclamar, per a fer-ho elegible, el càrrec de Regidor Perpetu, que en aquells dies ostentava personalment la família d'orige francès, els Platet. A més del seu treball com a advocat, Palos i Navarro va ocupar càrrecs en l'Administració local i així ho veiem ja als vint-i-dos anys prenent part de l'Ajuntament com a Síndic procurador i ostentarà el càrrec d'Alcalde del mateix en diferents ocasions.

Però, si la figura de Palos és realment rellevant per a nosaltres, no és precisament per la seua tasca professional o administrativa, malgrat ser important, sinó per la seua labor com a investigador de la història de Sagunt i com el primer conservador del patrimoni arqueològic saguntí. En aquest sentit se situen les excavacions i treballs de neteja dutes a terme en el Teatre Romà l'any 1785, la seua labor de cerca i transmissió de les inscripcions i altres troballes arqueològiques, que acabarien conformant el que podem denominar com a primer museu de l'Antiguitat de la nostra ciutat, conegut popularment com a “cuarto de les pedres”, situat a la Casa de la Vila; i la seua publicació de l'estudi del Teatre i el Circ romà, tasques que li

Obra de Palos: Dissertació... Edicions de 1793-1807.

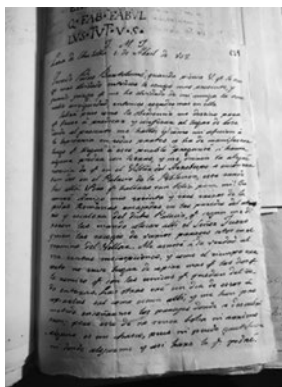

Francesc Pérez Bayer.

Francesc Xavier
Borrull.Josep Ortiz, Degà
de Xàtiva.

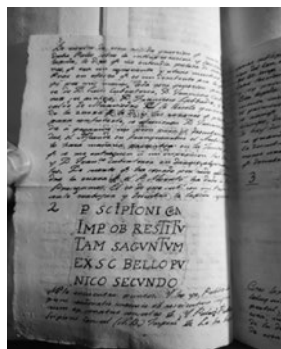
van valdre en primer lloc, en 1792, el càrrec de Conservador de les Antiguitats saguntines, atorgat pel rei Carles IV, per mitjà del Comte d'Aranda, i, més endavant, en 1804, el nomenament d'Acadèmic corresponent de la Reial Acadèmia de la Història. Va mantindre una estreta relació amb l'il·lustrat i erudit hebraïsta, Francesc Pérez Bayer i el jurista i diputat en les Corts de Cadis, Francesc Xavier Borrull, encara que va tindre un acre enfrontament amb el Comte de Lumiares i el Degà de Xàtiva, Josep Ortiz. En punt als seus enfrontaments, cal recordar que també va disputar, per qüestions de lectures epigràfiques, amb fra Francesc Morató de Morvedre, jove frare saguntí de l'Ordre franciscana dels caputxins, batejat com a Francesc Morató y Ordaz, que va nèixer l'any 1781. Coneguem poc d'aquest frare saguntí, a pesar de la seua importància per a la història i l'arqueologia i epigrafia de Sagunt ja que ha de ser reconegut com el primer historiador de Sagunt que va dedicar una part important de la seua investigació a l'estudi de l'Arxiu de la nostra ciutat i, gràcies precisament a aquest estudi, el seu successor, el primer cronista de Sagunt, Antoni Chabret, va poder accedir a una part important de la història saguntina que va desaparèixer amb les flames de l'incendi que va patir l'Arxiu municipal en la tercera guerra carlina. Morató va deixar un manuscrit al qual aludeix en diverses ocasions Chabret, *Memòries per a la història de Morvedre, estretes del su Arxiu civil*. Aquest manuscrit porta com a data l'any 1810 i com a lloc geogràfic el de la ciutat d'Oriola, on, precisament va traslladar-se Morató, en 1807. Desafortunadament, només transcorreguts quatre anys des del seu trasllat al convent caputxí d'Oriola, el 7 d'octubre de 1811, va morir amb tan sols 30 anys de vida.

També de Morató contem amb un grapat de cartes manuscrites que va enviar al dominic i Cronista de València i el seu Regne, Bartolomé Ribelles, a les quals he pogut accedir (he de donar ací les gràcies al Pare Arxiver Alfonso Esponera Cerdán i a la seua ajudant, la historiadora Noemí Martínez Navarro, per les seues facilitats per accedir a l'Arxiu del Convent de Predicadors) i están ara en procés de transcripció i espe-

Cartes de Fra Morató de Morvedre (Arxiu Convent de Predicadors).

re que pròximament puga donar-les a conèixer amb la seua publicació. En la carta que Morató li envia a Ribelles el 11 de juny des de Morvedre (encara que no posa l'any, tot sembla conduir a que fou el 1807, un dia després de la troballa), li fa còpia de les inscripcions d'unes làpides, entre aquestes la famosa inscripció honorífica del pedestal de pedra calcària on diu ("A Publi Escipió, cònsol, imperàtor, per haver reconstruït Sagunt..."), que va ser ell el primer que va trovar-la i diu a la carta: "Estes làpides es troben en el Castell de la Saluquia al costat del temple, entrant pel portal, en la torre de la ma dreta. Damunt de la de Drus està la de Aulus Emili, damunt d'esta la de Gai Licini i sobre aquesta està la de Publi Escipió possades les lletres cap per avall..."

Carta de Fra Morató (1807).

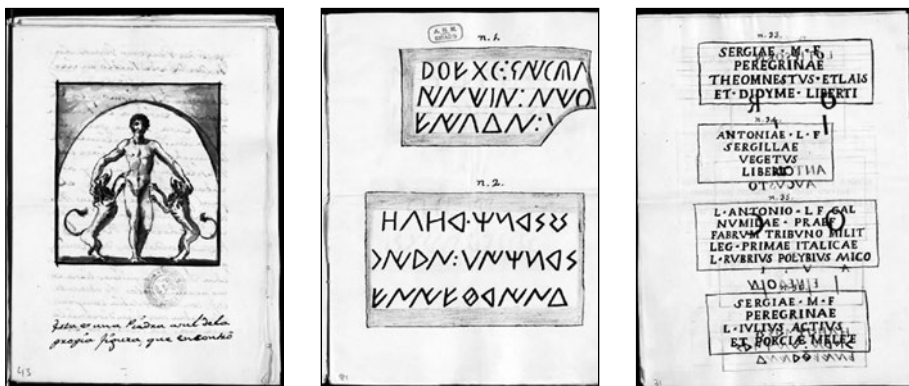
Però tornem a Palos. Són remarcables en la seua trajectòria, d'una banda, la conservació i revalorització del patrimoni, les representacions teatrals que ell va organitzar en el Teatre Romà, on es van representar diverses comèdies i, per una altra, la seua lluita perquè no es destruïra el Teatre Romà a conseqüència de la Guerra del Francés, que ho va portar a demanar protecció a les Corts de Cadis i, finalment, a aconseguir que aquestes, en una de les seues sessions, en 1811, el proclamaren com a bé nacional. Malgrat això i de tots els seus esforços, l'estament militar va destruir una part important de l'edifici romà.

A més de ser autor de l'estudi sobre el Teatre i Circ romà, Palos confeccionà una "Relació d'antiguitats" per a la Reial Academia de la Història, va elaborar diversos quadernets sobre inscripcions i altres troballes que encara estan sense publicar i una obra teatral que vaig tindre la sort de trobar entre els papers seus en l'Arxiu Històric Nacional, la *Tragedia nova. La Destrucció de Sagunt*, de la qual vaig fer una edició facsímil i transcrita, que publicà el nostre Centre Arqueològic.

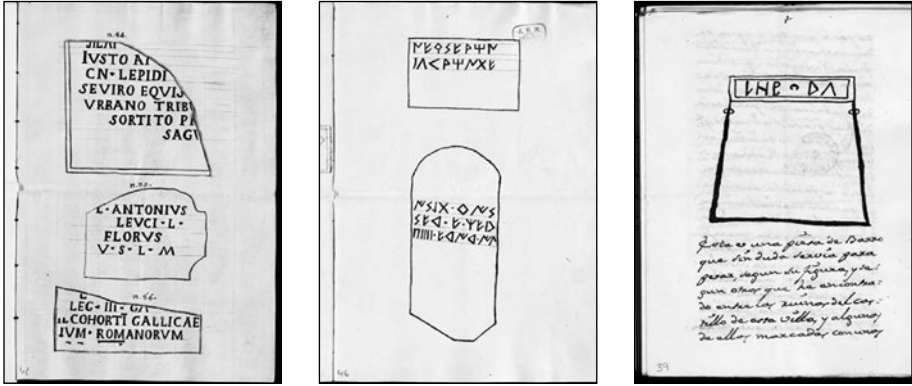
També Palos va ser l'autor de diversos textos donats a la premsa d'aleshores, entre els quals hi ha la famosa carta al Degà Josep Ortiz, de 1811, que tingué una agra i brutal contestació per part d'aquest, l'any 1812.

Obra de Palos: Relació d'antiguitats.

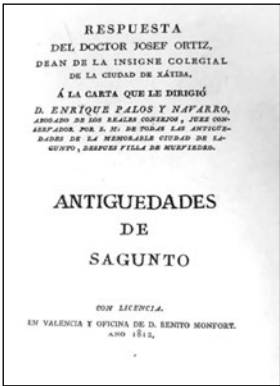
Obra de Palos: Quartilles.

Obra de Palos: Quartilles.

Obra de Palos: Tragedia Nova.

Carta del Degà Ortiz (1812).

Nota del Soterrar d'Enric Palos a València (Arxiu de L'esglèsia de Sant Esteve).

Palos, que es trobava vivint a la capital de València, on s'havia traslladat degut a la situació de la Guerra del Francès en Morvedre, moriria poc després, el 28 de març de 1814, amb l'edat de 65 anys.

Les cartes de Palos i Navarro a l'Estat (Arxiu Històric Nacional)

En aquesta conferència vaig a detindre'm en dos aspestes fonamentals d'Enric Palos que he estudiat de forma detinguda: el seu epistolari de l'Arxiu Històric Nacional, i la sessió parlamentària de les Corts de Cadis el 27 de maig de 1811. Aquests dos temes tenen en comú la qüestió del Patrimoni saguntí que dona títol a aquest cicle de conferències.

Pedro López
de Lerena.

Comte de
Floridablanca.

Manuel Godoy.

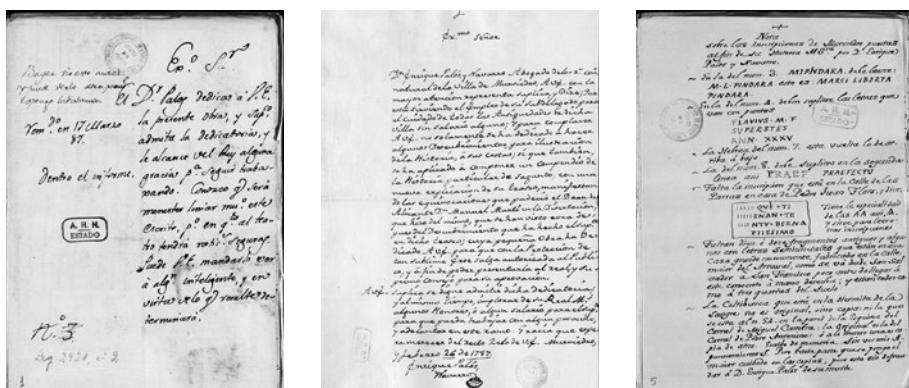

Carles III.

Carles IV.

Anem, en primer lloc, a l'epistolari de Palos i Navarro. Els corresponents als quals dirigix les seues cartes són cinc: Pedro de Lerena, Ministre d'Hisenda durant el regnat de Carles III; José Moñino i Redó, Comte de Floridablanca, Secretari de Despatx d'Estat durant diversos períodes dels regnats de Carles III i Carles IV; Manuel Godoy, Duc de l'Alcudia i Príncep de la Pau, també Secretari de Despatx d'Estat durant un període en el regnat de Carles IV; i, finalment, trobem les missives dirigides als propis reis Carles III i Carles IV.

Epistolari Palos i Navarro(Arxiu Històric Nacional).

Les dues primeres cartes que obrin la correspondència que es conserva tenen com a data el 19 de desembre de 1785. Palos es dirigix al Ministre d'Hisenda, Pedro de Lerena i li comunica, d'una banda, que ha dut a terme unes representacions teatrals en el Teatre romà, que han sigut un èxit i li envia la notícia que s'ha publicat en la *Gazeta de Madrid*. D'altra banda li demana que se'l nomeni "Alcalde del Castell". Diu així:

"El suplicant, senyor, té entés que en temps passat tenia vostra Real Majestat nomenat en aquella Vila Alcalde del seu Castell, qui estava encarregat de la cura d'aquest i del seu teatre, i com a amant de les Antiguitats, desitja la seua conservació, i pel mateix oferix a la seua Reial Majestat, servir esta ocupació durant la seua vida sense cap salari i només amb el gaudi (...) Doncs per no haver-hi persona determinada que vigile el que no es toquen làpides amb inscripcions i altres pedres d'aquestos edificis tan preciosos, s'han experimentat en ells algunes ruïnes, i per a evitar-les..."

En unes notes del Despatx del Ministeri que es van inscriure en la carta, es pot llegir:

"L'Alcalde informa que si no es posa un subjecte que cuide d'aquelles restes antigues, tot es perdrà miserablement, i que Palos ho exercirà tot.

Se'l nomena en qualitat de Subdelegat meu per a cuidar d'allò i donar compte de tot el que es descobrira o avançara.

Se'l va nomenar Subdelegat en 3 de març de 1786"

La carta de l'Alcalde a la qual s'al·ludix en la nota, també es troba en el grup del lligall, la signa Baltasar Besols el 30 de gener de 1786. Així doncs, el primer acompliment en la cura del teatre i de les antiguitats de Sagunt per part de Palos, serà com a Subdelegat del Comte de Floridablanca, abans de ser nomenat Jutge Conservador, anys després, en 1793, regnant Carles IV i sent Secretari de Despatx d'Estat el Comte d'Aranda.

Però abans de ser nomenat al març, Palos li envia a Floridablanca una carta, amb data de 20 de febrer del 86, en la qual li diu que tenia pensat anar a Madrid per a parlar-li d'un projecte per a la construcció d'un gual o enllosat en el riu Palància per a trànsit dels passatgers de la carretera de Barcelona. Palos li diu que pot ser inútil i perillós aquest gual en una furiosa avinguda i li proposa un pontó de fusta sobre estreps de calç i cant que seria més segur i costaria la meitat del que es vol gastar. Però, li diu a continuació, no ha pogut traslladar-se perquè es troba arrestat per una imputació de donar llicència "per a fer carbó a uns que ho van fer en públic". Ell demostra que no va donar llicència i que a més no es va derrocar cap arbre sinó que ho van fer de mates de bosc baix. Havent-li incriminat, diu ell, els que volen difamar-li per a poder utilitzar les lloses i pedres que va traure Cunnigham del Castell per a fer amb elles obres i edificis; i, en assabentar-se estos que el nomenaran "Alcalde del Castell", ell no els donarà permís. Finalment li promet anar a Madrid i presentar-li unes antiguitats que ha trobat.

Floridablanca demanarà informació sobre Palos i rebrà una carta d'una autoritat valenciana, Francisco del Castillo, el quatre d'abril del 86, que l'informa que els que van fer carbó han sigut uns veïns de Quart de les Valls i li detalla el govern de l'Ajuntament de Morvedre.

Palos seguirà en els següents mesos amb les seues peticions a Floridablanca d'obtindre càrrecs amb sou per a poder costejar els treballs de neteja del teatre. Així, per exemple, li demanarà que li nomenen Arxiver i comptador de la Vila, càrrec que anava a quedar vacant, exigint un augment de sou i ser nomenat a perpetuïtat: "El sou, li diu Palos, redundaria en la neteja i conservació del teatre, el circ màxim i altres antiguitats".

En eixe ínterim, Palos ha viatjat a Madrid i s'ha vist amb Floridablanca, entrevista que deixa en el Secretari d'Estat una mala imatge, segons veurem en algunes anotacions a les cartes que vaja rebent posteriorment:

- "Ha estat ací i m'ha semblat un gran embuster. No es responga."
- "Que descobrisca el que vulga".

– “No tinc confiança d’estè home després que li vaig veure. En venint Bayer parlaré amb ell”.

Floridablanca desconfia, en un principi, de Palos perquè el creu un engalipador que vol traure de tot això un benefici personal, i demanarà informació a Francesc Pérez Bayer, filòleg epigrafista, en aquells dies Bibliotecari Real i preceptor dels fills del rei Carles III.

Abans de rebre informació de Pérez Bayer, Palos envia unes cartes donant compte de dos ordres de fets molt importants per al coneixement de la seua labor i el seu zel sobre el teatre. En primer terme, Palos donarà compte de l’interés d’ell i dels saguntins per utilitzar el Teatre romà com a escenari per a representacions teatrals i en segon lloc anirà donant notícia de descobriments arqueològics en anar retirant els enderrocs que ocultaven gran part de la graderia.

Respecte a les representacions teatrals escriu en una carta a la fi de juliol del 86:

“...per a les festes que s’han disposat en esta vila pel Clavari i Majorals de la Confraria de Sant Roc per al dia 27 del mes que ve, com les acostumen a fer tots els anys. Per una companyia d’aficionats particulars de la ciutat de València s’ha pensat representar en el teatre dels romans d’esta vila tres o quatre comèdies exigint de cadascun dels concurrents per a les despeses del seu viatge, manutenció, robes i altres que se li oferisca per a la representació...”

Mesos després, a l’octubre, torna a enviar una nova carta en la qual tracta novament el tema de les representacions teatrals. Paral·leles a les representacions tenen lloc els treballs de desenrunament del teatre, labor que va començar Palos l’any anterior per a les primeres representacions teatrals a les quals al·ludim al principi. Vàries són les cartes que referixen els descobriments. Vegem una d’elles que envia al desembre del 86:

“Senyor, participe a la vostra excel·lència com es va concloure el descobriment i neteja del nostre teatre saguntí havent treballat 228 homes en l’espai de 26 dies traient les innombrables càrregues de ruïnes a les meues costes que ocupaven tota la Orquestra fins a la dotzena graderia de l’Ordre eqüestre, entre les ruïnes del qual s’han trobat fins a 82 cossos entre majors i xiquets soterrats tots horitzontalment i últimament es va trobar un cos adornat amb collaret i una joia de plata penjant quadrada que en una part té una flor com la de lis...”.

D'altra banda, és molt important la carta de desembre de 86, a més de per les informacions dels descobriments, perquè en ella se'ns oferix la dada dels orígens del seu assaig, la seua *Dissertació*, obra que començarà en aquells dies amb els mesuraments i l'estudi del teatre, i que publicarà, finalment, set anys després, en 1793.

Al mateix temps que es neteja el teatre i es representen obres teatrals, també Palos demanarà permís per a construir uns murs que impedisquen que les aigües tornen a cobrir el teatre de terra i pedres.

En una nota manuscrita, en una de les cartes de Palos, escriu un funcionari a Floridablanca:

“Excm Sr

Havent demanat informe a Bayer, remetent-li les representacions de Palos el de Morvedre, respon dient que en virtut dels informes que ha demanat d'ell al seu Rector, que és amic de Bayer, resulta ser veritat les despeses que ha fet en el teatre, per a això i per les preciositats antigues d'aquelles ruïnes, dignes de conservar-se coste el que coste, cal que la vostra Excel·lència li recompense i li alleuge (...)”.

La informació que rep Bayer sobre Enric Palos prové, com diu la nota del funcionari, d'un rector de Morvedre: es tracta de Josep Catalá. A ell es dirigix l'hebraïsta, demanant-li com a “Rector de Morvedre”, que l'informe de Palos i que ho faça amb sigil. Li diu que li fa arribar aquesta carta a través del Canonge Segarra de València perquè no se sàpia en Morvedre que Bayer li escriu a ell.

La carta que li dirigix Pérez Bayer a Catalá es troba en el lligall de l'Arxiu Històric Nacional i consta de quatre preguntes detallades i precises per les quals satisfarà els requeriments del Comte de Floridablanca perquè pugui actuar en conseqüència. Uns dies després, el 18 de desembre, li respon el Rector de la Parroquial de la Vila de Morvedre, fil per randa al sol·licitat. Esta carta té per a nosaltres un valor primordial, perquè ens revela de primera mà i per un autor coetani i coterràni, dades biogràfiques essencials de Palos.

Després de rebre la carta del rector de Morvedre, Bayer es dirigix a Floridablanca dient-li que ha obtingut informació del capellà rector, subjecte segur, i li diu que efectivament Palos ha sufragat les despeses del seu peculí per a excavar i netejar el teatre. Li diu que bé mereix una compensació.

Serà a la fi de març o principis d'abril de l'any següent quan Bayer visite Morvedre i tinga coneixement directe d'ell. Uns mesos després, quan ja l'ha tractat en persona i ha vist les condicions en què treballa i els atacs que rep dels seus adversaris, torna de nou Bayer a dirigir-se a Floridablanca i l'informa de tot el que ha vist, oferint el seu criteri i les seues recomanacions. Diu en la carta del 31 de juliol de 1787:

“Considere doncs a este Don Henrique per molt creditor al fet que se li done una decent gratificació amb què se li recompensen les despeses fetes en la neteja de l'antic Teatre i altres obres útils, i juntament se li done per la vostra Excel·lència la comissió d'extraure quants monuments cel·tibèrics (això és, grecs i primitius) es troben en diversos edificis públics i de particulars d'aquella Vila i de col·locar-los per a perpètua memòria a les Cases d'Ajuntament de la mateixa en paratge a propòsit perquè els Erudits Nacionals i Estrangers puguin veure'ls i copiar-los al seu plaer i fer sobre ells les seues observacions [...]”.

Esta és la petició de Bayer, i la decisió governamental tardarà a prendre's uns quants mesos i, finalment, l'Estat emetrà una ordre, que dirigixen a l'Alcalde, Justícia i Regiment de la Vila de Morvedre, el 14 d'abril de 1788, per la qual insten la creació d'un gabinet-museu de les antiguitats saguntines.

Heus ací la data, 1788, del preludi de la història de la conservació i de la museïtzació del patrimoni saguntí en la qual la figura d'Enric Palos i Navarro va ser una crucial pedra angular.

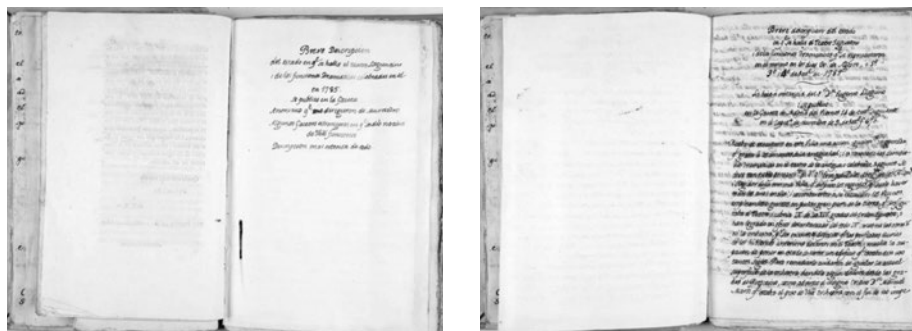
El teatre romà de Sagunt a les Corts de Cadis

Passarem a continuació a tractar el segon tema sobre Enric Palos: la sessió parlamentària que es va celebrar el 27 de maig de 1811 en les Corts de Cadis, instal·lades en l'Oratori de Sant Felip de Neri, en la qual diversos diputats, majoritàriament del grup valencià, així com els oradors més conspicus d'aquelles Corts com ho foren Agustí Argüelles i Manuel Mateo de Luján, van atendre d'una manera prolongada i específica al teatre saguntí, a instàncies d'una representació (avui diríem, moció) del Conservador del Teatre Romà, Enric Palos i Navarro, tenint com a consecució la protecció d'aquest monument a càrrec de les pròpies Corts.

Abans de passar a analitzar els personatges i els elements ideològics i històrics de la sessió parlamentària que va tractar la fortificació de Sagunt, permetem-se'ns fer un breu quadre contextual de les Corts de Cadis que ens

situe en les coordenades socio-polítiques de la Guerra del Francès, perquè el nostre episodi és a un mateix temps testimoni-víctima i actor d'eixos dos processos fonamentals del XIX espanyol que son la Guerra i les Corts.

És sabut de tots que després dels actes ocorreguts a Baiona i protagonitzats per Carles IV i Ferran VII, d'un costat, i Napoleó i Josep Bonaparte d'un altre, que van comportar la proclamació com a rei d'Espanya d'aquest últim, després, diem, Ferran VII va nomenar una Junta de Govern presidida per l'Infant Francesc de Paula i la reina d'Etruria, l'actuació de la qual va ser brevíssima perquè Napoleó va ordenar l'extradició a França dels dos personatges. Les províncies espanyoles davant el buit de poder que es produïa van començar un procés d'elaboració de Junes Provincials, majoritàriament formades per l'alta burgesia, la noblesa i el clergat. Estes Junes van decidir crear un poder aglutinador que intentara reorganitzar la situació global de la Península. Es va constituir així una Junta Central Suprema reunida a Aranjuez sota la presidència del murcià José Moñino i Redó, comte de Floridablanca. L'avanç napoleònic va fer que la Junta es traslladara a Sevilla i, assetjada encara, es va dirigir a l'Illa de Lleó (Cadis). Posteriorment la Junta Suprema que va tindre una curta existència va entregar el seu poder a una Regència que va convocar Corts obrint-se aquestes a finals de 1810, en el teatre de Sant Ferran de l'Illa de Lleó. Després d'una epidèmia de febre groga els representants diputats van formular la demanda de que la ciutat de Cadis es convertira en la nova seu del Congrés, i el dissabte 24 de febrer de 1811 es va inaugurar l'Assemblea en la nova seu de l'Església de Sant Felip de Neri on se celebrarien Corts Generals, una de les quals, la del 27 de maig de 1811, va tindre com a tema monogràfic la discussió sobre la situació del teatre romà de Sagunt. Aquesta sessió, com moltes altres, segons relata Joaquim Llorenç Villanueva es va celebrar sota un bombardeig artiller que estòlidament van aguantar ses senyories.

Arxiu Borrull(Arxiu Congrés dels Diputats).

Aquestes Corts van haver de coordinar la seua labor amb diferents Regències. La Regència que va actuar en el període que correspon a la data de la sessió que estudiem va estar composta per tres personalitats: Joaquim Blake, general; Gabriel Císcar, comandant; i Pere Agar, capità de fragata. Els dos primers pel fet que es trobaven a Múrcia quan van ser designats, van resultar substituïts fins a la seua reintegració per Josep Maria Puig i el Marqués de Castellar.

La importància d'aquestes Corts en la vida política espanyola no és aquest el lloc de dilucidar-la, però servisca com a exemple el text que el mestre Enrique Tierno Galván va deixar escrit en el seu pròleg a l'*Antologia de les Actes de les Corts*: «... les Corts van fer una revolució que va definir el procés posterior de la societat espanyola. Sembla que els espanyols hem perdut consciència d'aquest fet i recobrar-la és tant com enfrontar-nos (...) amb el nostre vells i nous problemes». Però allí no sols es van forjar idees liberalitzadores i reformistes, sinó que també va ser l'origen del pensament reaccionari espanyol: «Allí sorgiren, efectivament, les idees essencials contra les reformes».

Les Corts es van nodrir d'una sèrie de diputats triats per circumscripcions provincials sobre la base d'una Instrucció que establia el següent sistema. Existien tres nivells o Juntas. En primer terme, la Junta de paròquia que nomenava un elector, en segon terme, la Junta de Governació o Partit, engrossida amb els electors de la primera, que triava a un representant per al tercer nivell o Junta provincial; finalment, d'entre els membres d'aquesta última s'elegien els diputats de les Corts, la ràtio de les quals es xifrava en un cada 50.000 habitants, seguint el cens de 1797.

No ressenyarem ací tots els diputats i suplents triats per València, si bé dirigirem a qui ho desitge als treballs de Manuel Ardit, Emilio La Parra o Germán Ramírez Aledón. Com ha assenyalat el primer autor citat, no pot parlar-se amb absoluta coherència d'un «grup valencià» en les Corts, ja que els diputats no van actuar mai de forma agrupada i consensuada. En la sessió del 27 de maig de 1811, no obstant això, podem detectar una actuació accentuada i unànime, sent una de les escasses ocasions, si exceptuem les sessions del debat dels senyorius en les quals va haver-hi una consonància a l'hora d'actuar sobre un problema comú valencià.

Com ha assenyalat Josep Fontana, «els anys de 1810 i 1811 van ser els d'apogeu del regnat de Josep I». Ni els refugiats a Cadis ni els alçats en armes en diversos punts d'Espanya suposaven un seriós perill per al nou monarca. Només dos fets van constituir un obstacle en la seua labor: l'annexió a França

de les províncies al Nord de l'Ebre per part de Napoleó i la fam que va portar la mala collita de 1811. A estos dos fets caldria sumar la promulgació de la Constitució en 1812 que es va tornar en l'espina per a Josep I, qui es va veure impel·lit a convocar unes Corts, no dutes a terme pels avanços de Wellington sobre Madrid i la retirada posterior del monarca.

Per a l'altre bàndol, 1811 va ser «el pitjor any de la guerra. Any de derrotes —pèrdua de Tortosa al gener, de Tarragona al juny, derrota de Blake al costat de Sagunt a l'octubre i, finalment, capitulació de València davant Suchet al començament de Gener de 1812—, any de fam i de misèria de la Hisenda», segons ens diu Josep Fontana.

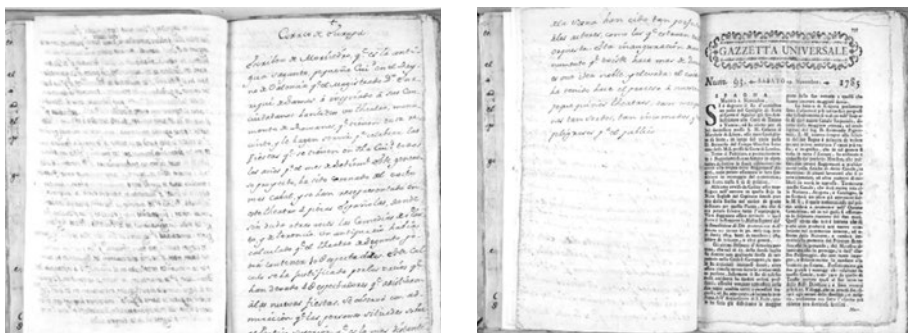
Malgrat tot això, l'ambient polític no va minvar un instant i en Sant Felip de Neri es van forjar uns debats i unes actuacions decisives per al futur d'Espanya. Destacarem d'entre els temes de les sessions d'aquell any l'abolició de la tortura i l'esclavitud, l'abolició dels senyorius o la reincorporació a la corona dels béns i poders sostrets, la contribució de l'Església a les despeses de la guerra, la presentació d'un informe sobre la celebració d'un Concili Nacional i la creació de la Comissió per a l'elaboració de la Constitució de les Corts. Respecte a aquest últim tema i per a apreciar el clima de participació política d'aquests anys, servisca d'exponent el següent text que va ser publicat en el *Diari de les Sessions i actes de les Corts* en el seu número 4 del Dimarts 8 de Gener de 1811: «Article d'ofici: Havent-hi les Corts Generals i Extraordinàries nomenat una comissió de diputats del Congrés Nacional, encarregant-li que medite, forme i propose á les Corts un projecte de Constitució per a la monarquia; i desitjant les Corts reunir totes les llums que siguen possibles en matèria tan àrdua é important, i tan de l'interés de tots i cadascun dels espanyols; fa saber á tots els savis i gelosos ciutadans que rebran amb gust les seues idees...».

També en 1811, per mitjà de l'informe que va presentar Villanueva, Xàtiva recupera el seu antic nom per decret de les Corts del 28 de setembre, deixant l'impostat de Sant Felip que va haver de suportar a causa del seu paper en la Guerra de Successió.

En el recinte de l'Oratori de Sant Felip de Neri, el 27 de maig de 1811 el secretari de Corts En Ramón Feliú va donar compte d'una representació en la qual es demanava un dictamen per part de Sa Majestat respecte a unes obres de fortificació que podien comportar la demolició de part de l'antic teatre romà de Sagunt. Certament, els greus problemes que comportava a la població civil i als béns immobles les tasques fortificació que l'exèrcit va portar a terme en el transcurs de la Guerra del Francès, eren abundants

i les Corts, així com les Junes van tindre en més d'una ocasió que intervenir en diversos litigis. Precisament, en la mateixa sessió que va ser tractat el tema de Sagunt, el Marquès de Villafranca va presentar una representació de l'Ajuntament de la ciutat de Múrcia queixant-se dels problemes que es produïen deguts a les obres de fortificació.

Gràcies a Germán Ramírez Aledón coneguem i es troben en salvaguarda uns manuscrits i papers impressos de Francesc Xavier Borrull a l'Arxiu del Congrés de Diputats de Madrid, agrupats en quatre volums enquadernats en pergamí. Al segon d'eixos volums trobem següents manuscrits:

Arxiu Borrull (A. C. D.).

- Breve descripción del estado en que se halla el teatro saguntino i de las funciones dramáticas celebradas en él en 1785...
- Algunas Gacetas estrangeras en que se dio noticia de dichas funciones.
- Dos cartas de Enrique Palos (abril-mayo 1811)
- Discurso que dixe en la sesión de Cortes de 27 de maio de 1811...
- Representación que hice al Rei manifestando la muerte de Don Henrique Palos, conservador del teatro i antigüedades de Sagunto, i que no correspondía que faltara sugeto que cuidara de su conservación i pudiera explicarlos a los eruditos que acudían a verlas, propuse para ello a Dn. Salvador Besols, abogado de los Reales Consejos...
- Carta de Pedro Cevallos nombrando a Besols conservador del teatro (11-2-1815).

En interessa ara, d'aquests manuscrits, les cartes de Palos a Borrull perquè situen l'orige de la Sessió de les Corts. Llegim en la primera carta amb data de 25 d'abril de 1811: "...tractant-se pel General i Enginyers d'arruïnar este antiquíssim Teatre, Gloria d'Espanya, que tant Carles quart com el nostre Ferran seté van manar reparar quan van estar a veure'l, i vaig

tindre l'honor d'acompanyar-los, com en el dia no tenim motiu per a témer la vinguda dels enemics per estes terres, i continuant els comissionats la fortificació del Castell, podrien derrocar el Teatre, sense tindre Reial orde, per a això m'ha semblat per raó de la meua ocupació, vindre obligat a fer la present a Sa Majestat, perquè resolga sobre el particular el que tinguera per convenient per mitjà de l'adjunta representació que incloc per ignorar a qui havia de remetre-la perquè no s'extraviara, suplicant a la vostra Mercé que com apassionat d'aquestos preciosos Monuments de l'Antiguitat tinga la bondat de passar-la al Secretari que done compte d'ella al Rei, persuadit que com a Diputat de Corts i vocal d'elles podrà influir en els altres perquè en nom de Sa Majestat es mane que no es toque aquest cèlebre Teatre saguntí..."

La situació de la plaça de Morvedre per a la seua defensa i com a element de barrera o obstacle de les tropes del mariscal Suchet sobre València, era més aviat desoladora. El propi mariscal en la seua primera incursió en terres de València, això és en 1810, provinent d'Aragó va arribar a la desvalguda ciutat de Morvedre, el dia 4 de març i va oferir la següent valoració: «Quan vam entrar a Morvedre, un bonic poble situat als peus del promontori de l'antic Sagunt, una diputació va sortir de les muralles per oferir les claus i anunciar la submissió dels habitants. Vam visitar amb curiositat aquestes il·lustres ruïnes, que recordaven de manera viva l'època de Roma i el nom d'Aníbal. El més destacable que ofereix és un teatre antic ben conservat, que el govern espanyol no va deixar de mantenir. Però encara no s'havia fet cap obra militar al promontori de Sagunt».

Les necessitats que patia la plaça no es xifraven solament en matèria de fortificació. La Junta Congrés del Regne de València emetia un comunicat en el suplement del *Diari de València* del divendres 7 de Juny de 1811 en el qual es recordava una Reial Orde del 4 d'Abril d'eixe mateix any en què s'establí la contribució extraordinària de guerra: «Clama el nostre Exèrcit; clama la provisió del Castell de Sagunt; clama la Plaça de Tarragona; i clamen un immens nombre d'objectes, que tots fan la defensa».

Segons relata Antoni Chabret, la història de la fortificació té el seu inici en la visita al Castell que fa el general Doile, qui projecta aquesta fortificació i ho fa saber al comandant general de Regne, Alexandre Bassecourt. La pèrdua de Tortosa al començament de 1811 impul·la a les autoritats militars a dur a terme el projecte. Seguint la *Memòria* de Lluís Maria Andriani (nomenat governador de Sagunt pel Marqués de Palacio, capità general de València), ell mateix es va encarregar del comandament del Castell i un dia després el Major d'Enginyers, director de les obres, Francesc Jaramillo

emetia un Ofici que, segons Andriani deia: «En el Castell de Sagunt en el dia no es pot fer una altra defensa que la d'un camp atrinxerat no conclòs, i per a verificar-lo la primera cura que s'ha de tindre és el d'escarpar quant es puga la major part del recinte».

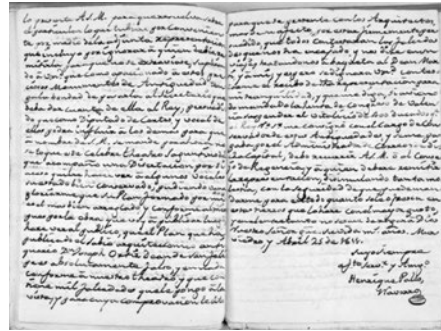
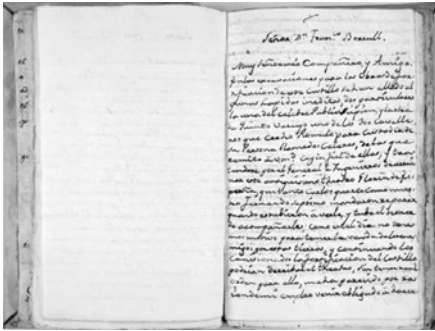
Malgrat la no conclusió i els seus defectes, la veritat és que, com va dir Suchet, «... el penyal de Sagunt, convertit en una autèntica fortalesa, necessitava un setge en tota regla». El 27 de setembre Suchet intenta un primer atac nocturn, però les seues tropes són descobertes, patix innombrables baixes i ha d'abandonar el seu atac. El mateix dia el *Diari de València* publica una «Proclama» d'Andriani, en la qual es dirigix als soldats que són al Castell. L'imaginari mític de la resistència dels saguntins davant l'exèrcit Cartaginés feia novament la seua reaparició

Arribava d'aquesta manera a la nostra ciutat la Guerra del Francés, que sumia a la població en un esquinçador i cruel episodi.

Tornem de nou a les Corts de Cadis i a la sessió que ens interessa. El gruix de la participació va recaure en els diputats valencians. El teatre de Sagunt i la seua possible destrucció va unificar als representants d'aquesta província en un front comú. El discurs que va servir de jàssera (biga mestra) en la sessió obrint el torn d'intervencions va estar a càrrec de Francesc Xavier Borrull, un personatge fonamental per a la història política, legislativa i cultural de València.

Els altres diputats valencians que van intervindre decisivament van ser: Joaquim Llorenç Villanueva, gran escriptor i polític, el qual després d'un començament eminentment eclesiàstic – capellà d'honor i predicador de Carles IV-, va arribar a ser diputat inclòs en la facció liberal jacobina. Va ser el diputat valencià amb més intervencions parlamentàries. Després de ser confinat en el període absolutista, va ostentar de nou el seu càrrec de diputat, exiliant-se posteriorment a Anglaterra i morint finalment a Dublín. Joaquim Martínez, arquitecte, deixeble de Vicent Gascó, va ser diputat amb escasses intervencions en Corts. Pere Aparici i Ortiz, advocat, va ser relator de l'Audiència. Vicent Joaquim Noguera i Climent, Baró d'Antella, va ocupar diversos càrrecs en l'Audiència de València, Mallorca i Catalunya, i va ser diputat per Oriola. Antoni Samper, mariscal de camp, del Consell Suprem de Guerra, va ocupar el lloc de subinspector del cos d'Enginyers.

A més d'aquests sis valencians, també van intervindre Manuel Mateo de Luján, prevere, diputat extremeny de Castuera (Badajoz), relator del Consell de Castella i de la Sala d'Índies, i qui va presentar a les Corts

Arxiu Borrull (A. C. D.).

el projecte d'abolició de la Inquisició. També va participar l'omnipresent Agustí Argüelles, diputat asturià, que va ser qui va redactar la proposició en la sessió que estem comentant sobre la protecció del teatre per les Corts.

Va intervindre, així mateix, el Sr. President de la mesa de les Corts, Josep Pau Valiente, diputat per Huelva, i van tindre una presència menor Antoni Zuazo, brigadier i diputat pel Perú, i Josep Morales Gallego, diputat conservador de Sevilla, president de les Corts en 1810. Aquest últim, encara que la seua intervenció va ser escassa, és qui va introduir la idea que foren les pròpies Corts les que protegiren el teatre de possibles intervencions militars.

Estudi de la sessió parlamentària

Com ja vam dir anteriorment l'esca que encén la sessió prové del Conservador de les Antiguitats de Sagunt, Enrique Palos i Navarro, que, davant la probable demolició de part del teatre per les obres de fortificació del Castell, eleva una consulta a Sa Majestat per a saber si com a Conservador nomenat pel monarca Carles IV, ha de mostrar o no una oposició a aquesta demolició. Això és, Palos requereix saber quines són les seues competències davant l'agressió per part d'un cos amb autoritat, com és el d'Enginyers militars, que actuen, en principi, per a evitar l'avanç de les tropes enemigues i defensar la Nació de la usurpació estrangera. Un problema, doncs, de col·lisió d'interessos nacionals – preservació cultural vs. preservació del territori – i de dues autoritats – conservador regi vs. comandaments de l'exèrcit.

Borrull serà l'encarregat de dirigir la discussió elaborant un discurs contextual – adduint proves per a la càrrega argumentativa – al mateix temps que deliberatiu. Basa el diputat la defensa del teatre en dues tesis fonamentals: 1/ L'autoritat suprema de la legalitat que residix en el Rei; i 2/ Una sèrie d'arguments nucleats entorn a la cultura, l'honor i la il·lustració o civilització. En primer terme, Borrull afirma que si bé és possible accedir a una actitud destructiva, com ho és la ruïna del teatre romà, per raons de la res militaris, esta no ha de superposar-se a allò estimat per la llei, i, si com és el cas, eixa llei emana del mateix Rei – perquè Palos és nomenat delegat regi-, la decisió ha de emanar del propi monarca: i «que en cas de considerar-ho precis per a la salvació de la Pàtria, es consulte a la Vostra Majestat». Dins de l'argument citat es disseminen idees de barbàrie i de tirania, aplicades a Bonaparte i l'actuació d'ingerència militar sobre territori alié.

En el segon argument, Borrull desplega la seua cultura erudita encaminada a demostrar la «noble memòria de l'antiguitat» que constituïx el teatre saguntí. Fa referència als viatges erudits dels estrangers, als historiadors que han recalat en este monument i als viatges regis. També utilitza ací el diputat del tema ranci de l'honor, però suturat, com convé a la idea d'honor il·lustrada, a la idea de l'anti-barbàrie. Finalment, fa referència a la consideració civilitzatòria, argüint la idea d'Europa: «Aquest teatre és un dels més insignes que es conserven a Europa», i «va excitar l'admiració i enveja de l'Europa culta».

L'actitud de Luján, pel que deixa entreveure el text transcrit en el *Diari de Sessions* que conservem, és la més timorata i feble, juntament amb la de Suazo. El de Huelva enfoca el tema des del punt de vista militar – cal recordar que ell va lluitar en els començaments de la guerra, allistant-se com a voluntari. Per a Luján només en «extrem cas» ha d'actuar-se demolint el teatre, i, com que no és procedent, és indiferent la qüestió; limita escassament l'actuació i no prescriu cap restricció o condició per part del poder legislatiu.

Joaquim Martínez res afegeix a la discussió, com així ocorreis amb Samper. El primer es limita simplement a repetir l'argument de barbàrie ja indicat i l'altre exposa la inutilitat de la fortificació del teatre ja que no afecta el Castell, aportant la veu d'autoritat del seu càrrec com a subinspector d'Enginyers.

Per la seua part, Villanueva aporta, en la línia del seu ardit dialèctic magistral, un nou element donant-li pràcticament la volta a les argumentacions de demolició.

En primer lloc, segons ell, el teatre no serviria de res als enemics, ja que es troba en una zona dominada per una línia de canons en la seua part superior. El propi teatre, a l'esplanada que ocupa la seua escena, podria servir a les tropes espanyoles com a línia avançada de bateria. I, finalment, la labor de fortificació havia de recaure no sols com a salvaguarda de la Plaça militar sinó com a «defensa» del propi teatre, perquè no fora danyat per l'enemic. La defensa, segons Villanueva, ha d'estendre's al teatre, que ha de ser considerat com un bé patri defensable.

La participació d'Argüelles, que afirma haver visitat Morvedre i haver-se delectat amb el seu teatre romà, va dirigida a moderar les posicions de Borrell i Villanueva, aconsellant a Sa Majestat que no es fique en les obres de fortificació i passe a la Regència la resolució d'aquest assumpte: «convindrà recomanar á la Regència aquesta preciosa resta de l'antiguitat». És aquest un exemple preclar de la difícil situació per la qual travessava l'estructura del poder polític, enfrontada a encarar les articulacions – dependències i autonomies – entre el poder legislatiu i l'executiu.

Aquesta difícil estabilitat que reflectix la sessió que acull el problema del teatre saguntí té el seu origen en les tensions que de manera discontinua van aparéixer des de la constitució de les Corts. És aquesta la tessitura en què s'inscriu la moderació d'Argüelles que veu com els discursos de Borrell, però sobretot en el de Villanueva, es dirigeixen a envair una parcel·la com és la de l'exèrcit i la dels seus immediats representants polítics, és a dir, els regents, els qui pel Reglament del Poder Executiu, rebien el tracte d'Altesa i l'honor militar com a Infants d'Espanya.

Juan Pablo Valiente, president de la mesa, atent a les recomanacions d'Argüelles, dictamina traslladar el tema a la Regència perquè aquesta demane «els informes que hi haja sobre el particular» i que siga assumpte d'aquesta mateixa la possible amonestació davant les irregularitats. Però els diputats valencians creuen que no és suficient aquesta alternativa i repliquen a la Mesa no es detinga a «resoldre» sobre l'assumpte, ja que «potser arribarà l'orde quan ja estiga derrocat este preciós monument», com indica Aparici.

El Baró d'Antella, secundant l'opinió de que una demora en l'assumpte pot ser perjudicial, opta per proposar que es demane a la Junta Suprema de València que establisca «un zelador continu», i que aquesta ordre urgent s'envie «pel correu de Llevant que està per marxar».

El diputat peruà Suazo demana moderació de nou a la Cambra: «Ens estem molestant sense necessitat». Això no obsta perquè l'extremeny

Morales Gallego propose d'una manera enèrgica la preservació sense condicions de la integritat del teatre i establisca que siguen les Corts les que declaren «sota la seua protecció» aquest monument. Aquesta actitud decisiva i resolutiva conduïx a Argüelles a fixar una proposició de protecció de l'edifici sota els auspicis de la pròpia Cambra, desestimant l'addició del Baró d'Antella que fora a càrrec de la Junta Suprema de València «la cura de vigilar per la conservació d'aquell monument». Cal pensar que la retirada d'esta addició responia bé a un desig de no implicar, creant responsabilitats múltiples, a un altre organisme polític, bé per no solapar la figura del Conservador regi que havia pres la iniciativa d'informar les Corts: Palos i Navarro.

Pot considerar-se pionera la decisió de les Corts de crear una protecció legal d'un bé històric-cultural davant d'una agressió militar. Aquesta actitud tornaria a repetir-se en un altre moment especialment conflictiu de la nostra història, quan en 1937 el govern republicà crea les Junes de Protecció del Tresor Artístic:

«Una preocupació general – llegim en un fullet de la Junta Central del Tresor Artístic de València – entre les persones cultes de tots els països en el temor que els desastres de la guerra que Espanya patix puguen aconseguir a les obres d'art que constitueixen el més ric tresor del patrimoni espiritual de la Nació». Com no escoltar els ressons d'aquelles Corts de Cadis en les paraules dels nous defensors del Patrimoni. Com ells mateixos van deixar escrit: «Totes les guerres, totes les revolucions han sigut, en efecte, nefastes per a les obres artístiques i per als llibres i documents». També ho va ser per al nostre teatre la Guerra del Francés, que malgrat tot el zel del seu Conservador, Palos i Navarro, i el dels seus protectors constitucionals de les Corts de Cadis, va haver de patir l'arravatament militar que va esbiaixar part de la seua integritat artística.

Coda: José I visita Morvedre

Setze mesos després de la sessió de les Corts a Cadis, que hem tractat, ja conquistada València i sent el mariscal Suchet, Duc de l'Albufera, el rei Josep I estigué durant l'estiu de 1812 a València, fugint de la presa de Madrid per les tropes de lord Wellington, en el que va ser denominat per l'historiador Juan Mercader Riba, "l'epíleg valencià". Durant la seua curta estada, el rei Josep I estigué en Xàtiva i Alzira, abans de residir en el Palau del Comte de Parcent a València i, durant la seua estada, va fer una visita, amb el mariscal Suchet, a la vila de Morvedre.

Gazeta de Valencia, 1812
(Biblioteca Valenciana)

El periòdic la *Gazeta de Valencia*, controlat pels francesos i el anomenats “afrancesats”, replegava aquesta notícia al número del dia 8 de setembre:

“El sábado 5 de los corrientes pasó el Rey nuestro Señor á ver la antigua y célebre fortaleza de Murviedro, acompañado del Excmo. Señor Mariscal Duque de la Albufera y muchos otros señores de la comitiva Real.

S.M. reconoció detenidamente y admiró aquellos antiguos y venerables restos de la opulencia y cultura de Sagunto, manifestando unos conocimientos é inteligencia de ellos que honrarian á un particular, y de que dio ya tantas muestras en los salones del Sitio Real de Portici.

Mas si la vista de estos monumentos, y el recuerdo de los siglos de Anibal y de Scipion, bastan á excitar cierta dulzura mágica é inexprimible en el ánimo de un literato, ¿quanto mayor impresión no habrán causado en el ánimo de S.M. las memorias del próximo pasado, de la rendición de esa terrible fortaleza, y la del 25 de Octubre sobre todo, en que se decidió la suerte de la corona de Aragón, en el que se humilló, para no levantarse jamás en estos reynos, el partido de los insurgentes, y en el que el Excmo. Señor Duque de Albufera manifestó toda

aquella destreza y valor que caracterizan á los primeros generales del Grande Emperador, dia y campo no menos glorioso á S.E. que el de Maratón a Milciades, el de Leuctres y Mantinea á Epaminondas, y el de Zama al vencedor de Cartago?

S.M. regresó al anochecer del mismo dia a esta Capital, y continua sin la menor novedad en su interesante salud.”

En la data que assenyala la *Gazeta*, el 25 d'octubre de 1811, es va produir, com sabem, l'anomenada “Batalla de Sagunt”. Però, aquest ja és un altre tema que será tractat en properes conferències. La meua conclou ací. Moltes gràcies.